

Жанғара Дәдебаев,
әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті
Абай ғылыми-зерттеу институтының директоры,
филология ғылымдарының докторы, профессор

ТАҢҒАЖАЙЫП ТАМАША ТҮЛҒА



Алмагүл Мүтәліпқызы Қыраубаева орта мектепті бітірген 1965 жылы 17 шілдеде жазған өмірбаянында мектепте оқып жүргенде пионерлер дружинасы советінің председатели, мектеп комсомол комитетінің секретары болғанын, оқушылардың өндірістік бригадасының тұрақты мүшесі, содан соң бригадирі болып, егілген 45 га жүгерінің әр гектарынан 500 ц. сүрлем жинағанын, келесі жылы (1964 ж.) 30 га жерге күріш егіп, оның әр гектарынан 45 центнерден өнім алғанын, ал өзінің жеке звеносы бойынша 8 га жерге егілген күріштің әр гектарынан 56 центнерден өнім алғанын, мектепті алтын медальмен бітіргенін жазады. Мектеп оқушысы бола жүріп ауыл шаруашылығы жұмыстарына белсене араласқаны, қоғам жұмысына белсене қатысқаны үшін бернеше рет мақтау грамоталарымен, төс белгімен наградталғанын атап өтеді. 1964 жылы комсомолдардың республикалық пленумына, 1965 жылы жас жахаевшылардың республикалық слетіне қатысқанын көрсетеді.

Мектептің жоғары сыныптардағы оқушысы бола жүріп, қоғамдық жұмыста және ауыл шаруашылығында ер азаматтардың өзі бел буып, кірісуге батылы жете бермейтін ірі істерге араласуы, ұйымдасушы, басқарушы ретінде іскерлік қабілетін көрсетіп, үлкен нәтижелерге жетуі Алманың қайраткер тұлға болып қалыптасуына қажетті қасиеттері болғанын аңғартады. Осы қасиеттерін жетілдіріп, ұйымдастыру, басқару бағытын ұстанғанда, Алманың айтулы қоғам және мемлекет қайраткері, шаруашылық басшысы болуы немесе ата жолын қуып, атақты ақын, жампоз жыршы болуы ықтимал еді. Бірақ Алма ондай бағыттарды көздемей, білім мен ғылымды, ұстаздық жолды таңдады.

Әдебиет, әдебиеттану, әдебиет пәні Алма үшін теңдесі жоқ рухани қазына әлемі еді. Әдебиеттен, әдебиеттанудан, әдебиет пәнінен тыс өмірде, қоғамда мән бар, мағына бар деп ойламады. Өмірдің, қоғамның мәні мен мағынасын түзетін құндылықтарды әдебиеттен, ұлттық мәдениеттен тапты. Әдебиетті, әдебиеттануды, әдебиет пәнін оқыту мен зерттеуді адамның, адамзаттың, қоғамның кісілік болмысын қалыптастырудың, дамытудың бірден-бір негізі деп білді.

Ғалымның ұлтқа тигізетін пайдасы оқыған кітаптарының, жазған еңбектерінің санымен өлшенбейді, өзі таңдаған ғылым саласында өзі өндірген және ұлттың интеллектуалдық даму қорына қосқан жаңа білім мөлшерімен

анықталады. Жаңа білім өндіру әрбір екі ғалымның бірінің қолынан келмейді. Жаңа білім өндіру биігіне ой жүйесі сара, ойлау қалыбы дара, өз ғылымына жан-тәнімен берілген, өзіне сенімді, алғыр да батыл, тамаша талант, ерен еңбек иесі ғана шығады.

Алма қазақ әдебиеттану ғылымында жаңа білім өндіру биігіне шықты. Қазақ әдебиетінің ХҮІІІ ғасырдан ежелгі дәуірге дейінгі тарихының үлкен бір кезеңі Алтын Орда дәуірінің (ХІІІ- ХІҮ ғ.) әдебиетін зерттеп, жаңа білім өндірді, зерттеу нәтижелерін жүйелеп, ғылыми айналымға түсірді, жоғары мектепке арналған оқу пәнін өндіріске енгізді, пәнді қажетті оқулықпен, оқу құралдарымен қамтамасыз етті. Алтын Ордан ары асып, Қарахандар дәуірі әдебиетін (ХІ ғ.), Ислам дәуірі өркениетін, Оғыз дәуірі мен Түрік қағанаты, Ежелгі дәуір әдеби ескерткіштерін саралап, заманымыздан бұрынғы (сақ-ғұн, үйсін дәуірі, б.з.б. ҮІІ-б.з. ІҮ ғ.) жыр-аңыздар айдынына шықты. Осы дәуірлер әдебиеті негізінде жүргізген зерттеулері бойынша әлеуметтік маңызы үлкен нәтижелерге жетті, жаңа білім өндірудің шығармашылық қуанышын сезінді.

Алманың ғылымдағы жолын ашқан ғұлама ұстаздарының еңбегі зор. Ғұлама ұстаздары ашқан ғылым жолында Алманың өзінің қызметі, өзінің зерттеу жұмыстарының нәтижелері бүкіл ғылыми қауымның құрметіне лайықты болғаны да зор жетістік.

Ғылыми зерттеу деген ғылыми ойлау туралы ұғымды білдіреді. Егер ғылыми ойлау адамның күнделікті жұмыс дағдысына айналса, онда одан асқан ауыр бейнет болмайды. Аристотель: «Ойлау деген – бір азап», - дегенде, өз басынан өткізіп, өзі көзін жеткізген шындықты айтқан. Ғылыми ойлау жұмысы осындай болғанда, одан күткен нәтижеге қол жеткізу – шексіз қуаныш. Бірақ мұндай қуаныш зерттеушіде күн сайын болмайды. Алма бейнеті көп, зейнеті аз осы жұмысқа өмірін арнады.

Алма өзі зерттеп отырған ғасырлар мұрасында, әдебиет әлемінде жақұттай жанар жасқаған асыл қағидалар ағысына жайбарақат қарай алмады, көкірегіне түсіп, көңіліне қонған ұлттық, жалпыадамзаттық мәні бар ойлардың жарығы көзін жұмса да көрініп тұратын болды, сол ойларды елдің игілігіне айналдыру мақсаты ұйқтаса – түсінде, оянса өңінде маза бермеді.

Ғалым кезеңдер мен дәуірлердің өзегіндегі рухани асыл жылғаны тауып, елдің елдігіне тірек болғандай, ұлттың ұлылығына негіз болғандай, адамзат өмірінің мәніне айналғандай кісілік қасиеттердің жауһар айдынын ашты. Онда әрбір қазақ баласының ұлт мәдениетін түбегейлі меңгеруі, ұлттық құндылықтар негізінде білім алуы, ұлттық мәдениетті, ұлттық рухани құндылықтарды жастайынан сүйіп өсуі оқу мен оқытудағы басты мақсат болды. Халықтың дәстүрлі мәдениеті, ұлттық рухани құндылықтары өмірдің, тұрмыс-тіршіліктің барлық салаларынан ығыстырылып, ұлттық сананы жаһандық тұман тұмшалап бара жатқан тұста мұндай мақсат көздеу және сол мақсатқа жету жолын көрсетуге үлгі ұсынып, бар білімі мен білігін, күш-қайратын, уақытын жұмсауға Алма ғана тәуекел етті. Алма халықтың рухани құндылықтарына негізделген жаңа білім мазмұнының айдынында жастардың ұлттық сана мен қазақи кісілікті дүниетанымын, ұлттық мәдениетке, ұлттық рухани құндылықтарға құрметі мен сүйіспеншілігін қалыптастыру арқылы

әлемдік өркениетке енудің тұтас жүйесінің моделін жасады. Бұл бір таңғажайып тамаша қазына еді. Осы таңғажайып тамаша қазына Алманың ақыл-ойынан туып, Алманың ақыл-ой қуатының күндей балқыған мәніне айналды. Қайырымды қазақ мәдениеті мектебін ашып, өзі жасаған ұлттық мектеп моделі бойынша білім беру ісін жолға қойды, білім мазмұнын, білім берудің оқу-әдістемелік құралдарын өз бағдарламасы бойынша дайындап, оқу үдерісіне енгізді. Бағдарламасының жанама атын «Жаным садаға» деп атады. Мұның түптөркіні халықтың: «Малым – жанымның садағасы, жаным – арымның садағасы», - деген ұлттық дүниетанымында еді. Осы ұстанымды Алма өз танымының тынысымен, өз өмірінің мәнімен ұштастырды.

Бір мектепте емес, мемлекеттік жүйеде бар мектепте қолданыла қалғанда, бұл бүкіл егемен елдің, тәуелсіз мемлекеттің әлеуетін тасытып, дәулетін шалқытатын, бағасына құн жетпейтін қасиетті қуат көзі еді. Білім беру жүйесінің басында ұлт мәдениетін, ұлттық құндылықтар жүйесін білетін, түсінетін маман болғанда, ол бағасына құн жетпейтін мұндай қасиетті қуат көзін елдің игілігіне айналдыруға күш салар еді.

Қалыптасқан білім жүйесі мұндай қасиетті қабылдай алмады. Тиісті басқару және атқару сатыларындағы қызметшілер оның мәнісін түсінбеді. Қара басының қамын ойлаудан аспаған, не істесе де мал табуды мақсат еткен ала-құла топ, бір күндік қажеті үшін не қылса да қарын тойдыруға ұмтылып сапырылысқан, асығып-аптыққан пенделер оның қадіріне жетпеді. Осындай «жұртты үйретіп», үйретемін деп, «өкінішті көп өмірдің өтіп кеткені» [1, 78] білгендердің көңілінде қаяу болып қалды.

Алманың басты қолдаушысы өзінің ақыл-ой қуаты, күшті ерік-жігері, өз ісінің ұлт болашағы үшін игілікті болатынына деген бірік сенімі еді. Алма бүкіл ел болып, мемлекет болып жүзеге асыратын іргелі істі атқарудың үлгісін бір өзі көрсетті. Алманың ұлттық мектеп моделін жасауы, сол модель бойынша қайырымды қазақ мәдениеті мектебін ашып, білім беру ісін жолға қоюы – оның ерекше жасампаз ақыл-ой қуатының жемісі.

«Егерде адам баласы тек өзі үшін еңбек етсе, онда ол, бәлкім, шіріген бай, атақты ғалым, айтулы данағөй, тамаша ақын болар, бірақ ешқашан нағыз кемел, кәміл адам болмайды», - деген сөзді кезінде Карл Маркс айтқанға ұқсайды. Маркс айтқан сөзден Абайдың: «Өзің үшін еңбек қылсаң, өзі үшін оттаған хайуанның бірі боласың» [2, 183], - деген сөзі әлдеқайда анық, нақты әрі бейнелі. Оның үстіне Абай «Адамшылықтың қарызы үшін еңбек» ету туралы қағидасын негіздеп, пікіріне ерекше мән дарытты.

Нағыз адам деп, ұлғатты ұстаз деп, ғибратты ғалым деп көптің пайдасы үшін, адамшылықтың қарызы үшін еңбек еткен қайраткер тұлғаны айтсақ болады.

Алма халықтың игілігі үшін, адамшылықтың қарызы үшін еңбек етті. Алманың дүниетанымында елдің игілігі үшін, адамшылықтың қарызы үшін еңбек ету жанның тыныштығынан да, атақ пен құрметтен де, дәулет пен сәулеттен де, қазына-байлықтан да маңызды болды.

Алма туралы ойлар, Алманың ұстаздық және ғылыми қызметі туралы толғаныстар Алманың қандай таңғажайып жан болғанын аңғартады. Соны

аңғарғанда, Алманың көзін көрген қарттар мен Алмадан дәріс алған жастардың санасында мына дүниенің, мына өмірдің суық өңі жылыұшырап көрінгендей болады.

Алманың кісілік тұлғасы, үлгісі мен өнегесі ғылым мен білім әлемінде күндей шуақ төгіп, жарық шашатын ұлттық мұраттың, оттай жанатын ойлар мен гүлдей жайнайтын ұлы тілектердің, ізгі істердің қуат-көзіне, қозғаушы күшіне айналады.

Алмагүл Мүтәліпқызы Қыраубаева ақыл-ой қуаты жасампаз, ғылым мен білім саласында ел игілігі үшін, адамшылықтың қарызы үшін ерлікке пара-пар ерен іс атқарған таңғажайып тамаша тұлға еді.

ӘДЕБИЕТ

1. Абай (Ибраһим) Құнанбаев. Шығармаларының екі томдық толық жинағы. I том. Өлеңдер мен поэмалар / Жалпы редакциясын басқарған Ы.Дүйсенбаев. – Алматы: Ғылым, 1977. – 454 б.
2. Абай (Ибраһим) Құнанбаев. Шығармаларының екі томдық толық жинағы. II том. Аудармалар мен қара сөздер / Жалпы редакциясын басқарған Ы.Дүйсенбаев. – Алматы: Ғылым, 1977. – 312 б.
3. Қыраубаева А. Ғасырлар мұрасы. 5 томдық шығармалар жинағы. I том / Томды баспаға әзірлеген Л.Мұсалы. – Алматы: Өнер, 2008. – 304 бет.
4. Қыраубаева А. Ежелгі әдебиет. 5 томдық шығармалар жинағы. II том / Томды баспаға әзірлегендер: Г.Асқарова, Н.Мәтбек. – Алматы: Өнер, 2008. – 216 бет.
5. Қыраубаева А. Өнегелі өмір / ред. басқ. Ғ.М. Мұтанов. – Алматы: Қазақ университеті, 2017. Ш. 124. – 380 б.

26.05.2022